

Cando chove e raia o sol...

CELSO FERNÁNDEZ SANMARTÍN

*Animador na resistencia de iniciativa social para persoas maiores «Nosa Señora das Dores» de Lalín
Contador de contos e historias de tradición oral*

Tese n.º 1: «o mundo xa era en imaxes, historias, series, programas, contos etc., antes do cine e a tv».

Unha leoa con fame, parada diante nosa, podía ser un encontro ben doce se o comparamos coa maraña de situacións vitais perigosas, asombrosas, incríbles etc. que lle acontecían a calquera persoa de hai oitenta (é por coller unha referencia temporal, orientativa e, por tanto, cunha exactitude relativa) anos para atrás, no seo da Galicia rural.

A bastantes lles teño escoitado dicir que a vida era *moi exposta*.

Neste contexto, **a forza**, por exemplo, mostrada activa (como *forza* propiamente dita) ou pasivamente (como *aguante*), era a medida de relación coa Natureza e coas persoas; e podía ser fundamental para a vida, aínda que non suficiente se non se entretecía coa *pillaría* (cualidade da intelixencia) e a axuda (tanto humana como divina, animal, de seres fantásticos, ou dunha *natureza consciente*), que a fai socialmente máis valorable (*forza* cun fin ou sentido, que non *forza bruta*, que fai ás persoas fanfarronas no ámbito moral-lingüístico e abusonas no práctico-moral, e por tanto, modelos pouco apreciábeis (por non dicir, desprezables) que antes ou despois caen no descrédito social).

Os contos da tradición oral, reflexo e destilación deste tipo de mundo, así o confirman.

A cultura que ordenaba e facía previsible o día a día, (que nin por iso deixaba de ser sorpresivo, ou imprevisible), *solidificaba o que estaba en continuo movemento*, nun modo de conciencia que domina o mundo.

E retomando o concepto *forza* para as grandes clasificacións sociais, atopamos doadamente un mundo dicotomicamente interpretado: había individuos *medosos* e individuos *destemidos*, ou o que sería o mesmo, aínda que marcando máis os seus efectos prácticos: *quedados e atrevidos*, ou *covardes* e *valentes* (lembrándonos de que no xogo social non son categorías puras senón mordidas polo *interese* e, por tanto, que utilizan o *engano*;

así é que podemos dar con individuos *encoraxados*, que serían uns *acovardados* que se activan grazas a un engano, unha moeda dun material por fóra e de outro por dentro).

O pobo adoitaba ser *humillado* polos abusos dos poderosos, e *humildado* polas forzas da Natureza. Arranxar para unha maioría estes dous amplos ámbitos de paciente trato desigual, era unha ilusión que tivo e ten as súas respostas teórico-prácticas en cada momento da historia, e as súas finas e grosas ferramentas.

Tese n.º 2: *Toda cultura se recrea comunicativa e imaxinativamente. Por tanto é pasto das intencións e da intelixencia. Nas sociedades onde prima a oralidade, case toda persoa é autora e directora de cultura. Na medida que a sociedade se sae do seu vencello oral, cámbiase a figura da autoría e dirección pola do/a espectador/a.*

Remate: «...*Non vai frío nin calor*»

Desculpas, non quería estenderme, porque do que aquí se trata é de falar de **lingua e idade**, e interésanme moito as capacidades que desenvolven os falantes dunha lingua para facer dela un verdadeiro campo de riqueza e complexidade na comunicación. Algunhas reflexións para a práctica que me gustaría presentarvos van nestas preguntas:

Que podemos ofrecer as persoas que non somos lingüistas, pero traballamos conscientemente a diario con preocupación e mimo, e valoramos unha expresión oral de calidade nas xeracións máis novas e as vinculacións comunicativas destas coas máis lonxevas?

En que contextos formais e non formais e con que excusas ou propostas que conleven a normalización do galego, podemos chegar a mesturar xeracións diversas?

Son os contos e as historias un modo sinxelo e eficaz de se facer preguntas, unir mundos e recrear unha lingua coma se fose *sen querer*?

Que será máis recoñecido coma un ben, a biodiversidade ou a homoxeneidade?

A lingua galega salta coma unha ra ou témola pinchada nun pau?

Sabes que me gustas moito, e sabes por que me gustas tanto? Polo sempiterno gozo e a capacidade que me das.

Poderannos chegar a *desimportar* os paxaros? Ou sexa, que paixón e achegamento ás herdanzas naturais terán as novas xeracións?

Proposta-tese n.º 3: «Troco televisión de 60'' a toda cor, por...».

Tese n.º 4: «Non podemos deixar que a lingua se nos vaia volvendo de trapo».

Tese n.º 5: «Moitas persoas maiores, moitas delas sen estudos, teñen aberta unha cátedra informal de xoiería e horticultura lingüística».

Tese n.º 6: «Coñecedes a acción de *enriar*?»

Tese n.º 7: «Sempre hai algún exemplo»

Apéndice á tese n.º 7: Un exemplo de encontro interxeracional nunha residencia de persoas maiores, entre residentes e nenas e nenos de 4 e 5 anos (o primeiro dos tres anos que durou); explicado e validado por **Sechu Sende do colectivo Bambán de sociolingüística**.

Tese n.º 8: «Se saboreas coa lingua, entón e só entón, floreará esa lingua».

Tese n.º 9: «Copla tradicional metalingüística: A saia da Carolina / ten o meu idioma pintado / cando Carolina baila / o idioma fala en por si».

Tese n.º 10: «O noso idioma é dunha finura que nin diola! É dunha finura absoluta e moi preciosa!».

Tese n.º 11: «Fai o amor en galego, e a guerra a bicos».

Tese n.º 12: «*Cando chove e raia o sol, non vai frío nin calor*». *Definamos o galego quentándoo*.

Tese n.º 13: «Unha lingua ten que suar».

PÁSOVOS CO Apéndice á tese n.º 7, FOI UN PRACER, FALÁMONOS, ABUR:

EXPERIENCIA DE NORMALIZACIÓN LINGÜÍSTICA NO PRIMEIRO CAMPAMENTO INTERXERACIONAL DE CONVIVENCIA E ACTIVIDADES NA RESIDENCIA NOSA SRA. DAS DORES DE LALÍN

(Certificación de idoneidade na orientación deste campamento cara á normalización lingüística do idioma galego, feita por Sechu Sende)

1. Introducción

A situación actual da lingua galega vén sendo analizada por diferentes asociacións, institucións e colectivos como preocupante. No último informe do Consello da Cultura Galega (*O proceso de normalización do idioma galego*, 1980-2000, Consellaría de Educación, Santiago, 2002) dedicado á educación, recoñécese ademais que o principal problema da vida social da lingua é o proceso de perda da súa transmisión entre xeracións.

Se até hai uns anos o galego viña sendo lingua maioritaria en todas as franxas de idade, actualmente, por vez primeira na historia de Galiza, atopámonos coas primeiras xeracións infantís e adolescentes onde o galego pasou a ser lingua minoritaria nuns índices que aumentan, seguindo a inercia de desgaleguización e de substitución lingüística.

Se ben este proceso foi activado nos núcleos urbanos, todas as análises mostran a súa extensión uniformemente acelerada a outras zonas do país. O proceso de perda de valor e de prestixio da lingua propia maniféstase así no aumento da deserción lingüística, especialmente á hora da transmisión interxeracional.

Máis, como se sinala no informe do Consello da Cultura Galega, os datos da situación social da lingua móstranse como síntomas dunha crise «que non se presenta inmutable e categórica, senón que máis ben representan bases desde as cales debater e actuar».

E de aí a necesidade da elaboración de intervencións eficaces de cara á normalización lingüística.

Múltiples organizacións, colectivos e asociacións veñen conformando desde hai ben de anos, espazos e metodoloxías para a creación social da lingua, na procura da mellora da súa consideración social e do aumento do seu uso.

A maioría dos movementos sociais de normalización denuncian unha manifesta pasividade e falta de preocupación na planificación política da lingua por parte do goberno galego, que non dá articulado as medidas necesarias para que a cidadanía estea informada e sensibilizada sobre a crise do idioma e se sume ao proceso creativo da normalización participando na construción social da lingua.

É precisamente no marco dese tipo de iniciativas experimentais –sen apoio institucional– a favor da normalización lingüística onde localizamos a experiencia de comunicación interxeracional na residencia de maiores Nosa Sra. das Dores de Lalín con nenos e nenas da vila.

2. A experiencia, observada desde o punto de vista social da lingua e da comunicación, desenvolve varios focos de interese arredor do proceso de normalización lingüística do galego:

- a. Ten como protagonistas cinco axentes sociais de interese para o desenvolvemento do idioma, que participan e se ven afectados, de diferente maneira, pola onda de galeguización da experiencia:
 - os nenos e nenas participantes
 - os/as maiores

- os/as programadores/monitores do proxecto
 - a dirección da residencia
 - as nais, principalmente, dos nenos e das nenas.
- b.** A experiencia ofrece-se como un proceso planificado, un programa de animación sociocultural e innovación educativa, e a preocupación pola lingua encardínase así como un dos valores protagonistas do convivio, ao carón doutros valores prosociais como poden ser a propia convivencia interxeracional, a educación para a saúde, a expresión artística, o coñecemento do medio, a relación coa comunidade etc.
- c.** A experiencia é innovadora porque se desenvolve nun espazo e cuns protagonistas/participantes novidosos en relación ás actividades de normalización lingüística coñecidas: aborda o problema da transmisión interxeracional (anciáns/ás - nenos/as) no propio espazo dos/as maiores, a residencia.
- d.** A importancia do compromiso de galeguización das dúas monitoras e o monitor semella transcendental de cara á prestixiación social da lingua, pois son estas tres persoas quen dirixen, orientan e, de xeitos concretos, imprimen unha metodoloxía consciente de preocupación pola lingua –a dirección da experiencia–, a ollos dos nenos e das nenas e dos vellos e das vellas.
- e.** O proxecto ten varios focos temáticos de interese:
- Ten como principal obxectivo desenvolver a educación en valores.
 - Prioriza a comunicación como forma de humanización e achegamento interxeracional.
 - Desenvolve as capacidades de expresión –coloquial, artística, explicativa, literaria etc.– dos/as participantes.
 - Contémplase como unha experiencia socio-afectiva que valora as relacións humanas (colaboración, amizade, altruísmo, amor, respecto, comprensión, comunicación...).
 - A lingua galega vólvese un dos principais focos de identidade da experiencia.
 - Propicia un espazo simbólico onde a lingua galega se converte na de uso normal dunha forma natural, non marcada.
 - Prestixia o uso do galego, relacionándoo con valores afectivos e de familiaridade, de uso cotián, de relación informal e formal.

Preséntalles aos nenos e ás nenas castelanfalantes a posibilidade de innovar nos seus comportamentos lingüísticos introducindo o galego como lingua necesaria, polo que tamén se converte nun reto de modernización e creación persoal da lingua e extensión a un novo contexto marcado pola alegría, a participación e o xogo.

Ofrece un espazo para a mellora das competencias comunicativas en galego dos nenos e das nenas, algúns deles/as con déficits importantes á hora da expresión (mala calidade de lingua) e da comprensión (descoñecemento da lingua).

3. O proxecto favorece o cambio lingüístico a favor do galego. Esta sería a conclusión máis importante do proceso observado. Se ben se dan situacións de permanencia de prexuízos –algún maior galegofalante falándolles en castelán aos nenos/as–, e inercias –algún neno/a a quen lle custa máis empregar o galego por falta de competencia– o certo é que tamén se deron transformacións destacables, especialmente nos/as participantes infantís, verdadeiros/as protagonistas da innovación.

Cómpre destacar que mesmo algún dos/as maiores que empregaron por complexo o castelán volveron á fidelidade pola súa lingua ao comprobar os usos galegófonos innovadores dos pequenos e das pequenas.

Ficou desarticulada a máxima tradicional –explicitada concretamente por algún vello da residencia– de que «aos meniños hai que falarlles castelán».

A experiencia abordou un dos principais problemas da sociedade galega actual, a comunicación interxeracional, facendo protagonistas do proceso os dous extremos máis afastados nas franxas de idade, e colocando como un dos focos de aprendizaxe dos participantes a **transmisión da lingua galega**.

Poderíase dicir que o uso sen prexuízos do galego por parte dos nenos e das nenas serviu tamén como exemplo de normalidade –e en certa maneira símbolo de garantía de futuro simbólico-cultural– para os/as maiores, innovación interesante e que se debería ter en conta de cara á extensión do contacto interxeracional en proxectos de normalización lingüística futuros.

Segundo a antropóloga Margaret Mead na súa obra *Cultura e compromiso*, centrada nas relacións interxeracionais, as xeracións máis novas exercen, cara ao mundo dos adultos, como focos de innovación e prestixiación de novos comportamentos sociais e culturais. Para os vellos e as vellas, os novos/as representan o futuro e ao aceptar o cambio de status da lingua, prestixiado polo uso dos nenos e das nenas, a súa autoestima vese reforzada e a súa capacidade de adaptación, optimizada.

Ficaría por analizar outros factores determinantes, como o peso do xénero no cambio lingüístico, pois a maioría dos/as participantes eran nenas e intuimos unha maior presión social cara ao castelán no seu caso.

Séchu Sende
do Colectivo Bambán de Sociolingüística
Santiago de Compostela, setembro 2003

*Este escrito aparece no libro: *34 burros e 343 pedras para James Sacré*, que recolle o primeiro ano de traballo desta experiencia interxeracional.